

Stiftelsen Hörjelgården

Verksamhetsberättelse för 2023

Bakgrund

Stiftelsen har ansvar för Hörjelgården, en kringbyggd korsvirkesgård utflyttad från byn Hörjel 1814, som genom en donation ägs av Naturskyddsföreningen i Skåne sedan 1976. Här har ett ålderdomligt kulturlandskap bevarats och rekonstruerats. Med dess marker som grund bedrivs pedagogisk verksamhet och ekologisk forskning. Sedan 2019 är Stiftelsen också ansvarig för skötseln av Everöd 5:5, en naturbetesmark med biologiska värden snarlika Hörjelgårdens.

Stiftelsen Hörjelgårdens styrelse under 2023

Styrelse:

Bengt Nihlgård	<i>prof. emeritus, LU</i>	<i>ordförande</i>
Hjalmar Dahm	<i>Naturskyddsföreningen i Skåne</i>	<i>v ordförande</i>
Lars-Göran Lillvik	<i>Naturskyddsföreningen i Lomma-Bjärred</i>	
Lanny Göransson	<i>Naturskyddsföreningen i Lomma-Bjärred</i>	
Olle Lindeberg	<i>Naturskyddsföreningen i Skåne</i>	

Vid Naturskyddsföreningen i Skånes årsstämma i maj 2023 valdes ovan nämnda styrelsemedlemmar fram till nästa ordinarie stämma (april 2024). Sedan stiftelsens styrelsemöte den 4 juni 2013 har Bengt Nihlgård varit ordförande och sedan april 2019 är Hjalmar Dahm vice ordförande. Styrelsen sammanträdde formellt vid fyra tillfällen under 2023: 30/1, 26/4, 21/8 samt 30/10. Annika Ekström har varit ekonomisk handläggare under året, tillsammans med Olle Lindeberg som är kassör för Naturskyddsföreningen i Skåne. I övrigt har allt arbete för stiftelsen skett ideellt (Bilaga 3). Därutöver kan nämnas styrelsemedlemmarnas insatser för den kontinuerliga skötseln, särskilt Lanny Göranssons insats för SAM-ansökningar, samt Hjalmar Dahms insats för föreningen Hörjelgårdens Vänner. Information om planerade publika dagar har genom Hjalmar Dahms försorg utannonserats på Facebook och Naturskyddsföreningens hemsida och skickats till medlemmarna i Hörjelgårdens Vänner. Flera från vänföreningen har sålunda bidragit praktiskt på Hörjelgården framför allt vid ett antal publika dagar (Bilaga 2). Skolbesöken minskade jämfört med tidigare och ett fåtal besök gjordes (Bilaga 4).

HÖRJELGÅRDEN

Tel. 046-335651 / 0733 260 172

Org.nr: 845001-8125

Postadress:

Box 1013
221 04 LUND

Besöksadress:

Hörjelgården
Äsperöd, Sjöbo

www.skane.naturskyddsforeningen.se/horjeldigarden/

Verksamheten på Hörjelgården och dess mål

Biotop- och artbevarande samt kulturmiljövård

En viktig del av Hörjelgårdens arbete är praktisk natur- och kulturmiljövård i form av skötsel och bibehållande av värdefulla biotoper från 1700- och 1800-talens skånska kulturlandskap. Markvården syftar dels till att behålla de natur- och kulturmiljövården som finns, dels till att öka utrymmet för trängda arter som är beroende av traditionell hävd. Markerna ger en bild av det typiska förskifteslandskapets betade utmarker, samt inägornas ängar och odlingar. Hörjelgårdens idag mycket små åkrar brukas i form av *tresäde*, det odlingssystem som förekom i Hörjels by före enskiftet 1814. Detta innebär tre åkervångar, varav två ”ligger inne”, d.v.s. skyddas från bete, två år av tre. En vång sås med korn och lin (vårsådd), en annan med råg (höstsådd), medan den tredje vången ligger i träda eller utnyttjas för lin och biblommor. Den odlade arealen är att betrakta som ”musealt” åkerbruk.

På Hörjelgården finns en gammal stubbskottsäng och en översilningsäng. På dessa är det efterbete efter skörd. En ängsvång ligger i området mellan översilningsängen och västra åkervången. Den används för träning i lieslätter och naturvårdsbränn på våren när det är möjligt, liksom ängsvången öster om gården.

Stubbskottsängen är en äng där träd och buskar avverkas med en kort omloppstid (i vårt fall 12 år). På så vis ger ängen förutom hö även klenvirke till hägnader och brännved. Efter att ha vuxit igen till nästan sluten skog, återskapades Hörjelgårdens stubbskottsäng successivt under perioden 1982-1996. Därefter har alla stubbskott inom en av de tolv delytorna av ängen avverkats varje år i februari/mars. *Översilningsängen* är en träd- och busklös äng, vilken under våren varannan vecka från mitten av mars till början av maj sätts under vatten. Vattnet tas dels från bäcken i stubbskottsängen, dels pumpas det upp ur Snavabäcken och fördelas över ängen med hjälp av grunda diken som leder vattnet ut över marken. Syftet med denna historiska bevattningsteknik är att höja produktionen med hjälp av den växtnäring som vattnet för med sig. Torra vårar är bevattningseffekten tydlig då den gynnar florans tillväxt. Översilningen pågår i genomsnitt i sex dygn vid varje tillfälle, med i genomsnitt 7 dagars uttorkningsperiod däremellan. Höet skördas i augusti av arrendatorn och följs av efterbete.

Ekologisk forskning

Forskning på Hörjelgården är främst knuten till kulturlandskapets arter och biotoper. Förändringar i vegetationen vid återskapandet av det äldre kulturlandskapet har studerats sedan början av 1980-talet. Torråret 2018 satte tyvärr stopp för uppföljningarna då det mesta torkade ut. Några nya växtanalyser gjordes under 2020, men sedan dess har de fått vila. Artinventering av insekter genomförs av Entomologiska Sällskapet i Lund och analyseras och rapporteras till Artportalen. Förekomsten av vilda djur har studerats av Hjalmar Dahm med hjälp av viltkamera. Forskning drivs i Stiftelsens och Hörjelvännernas regi, mest i samarbete med forskare vid Lunds Universitet.

Natur- och kulturskola

Hörjelgården nyttjas för pedagogisk verksamhet. Gårdens historiska marker utgör bra grund för undervisning och forskning. Härigenom sprids kunskap och intresse för det äldre kulturlandskapets biotoper och man kan synliggöra samspelet mellan människa och landskap. Undervisningen genomförs som lägerskolor, studiedagar, natur- och miljövårdskurser. Några guidningar har dessutom kunnat genomföras (Bilaga 4). Lägerskoleverksamheten begränsas dock av att vi inte har någon fast anställd natur- och kulturguide. En sådan engageras dock tillfälligt via Stiftelsen för stöd till de lägerskolor som önskat hjälp. Vår målsättning är att ett besök på Hörjelgården dels ska ge en historisk bakgrund och upplevelse av hur olika brukningssätt format och formar landskapet, dels visa den stora biologiska mångfald som är knuten till det äldre kulturlandskapet. Meningen är att eleverna ska få en inblick i naturens kretslopp och hur människan påverkar miljön.

Verksamheten på Hörjelgården 2023

Nedan sammanfattas verksamheten för det gångna året. I Bilaga 1 finns ekonomisk årsredovisning, i Bilaga 2 redovisas årets totala besök och aktiviteter, i Bilaga 3 visas nerlagt ideellt arbete och i Bilaga 4 årets pedagogiska verksamhet på Hörjelgården.

Mark- och byggnadsvård samt forskning/utbildning

Sedan hösten 2008 har arbetena med markvård och utbildning skett nästan helt på ideell basis, och de mest nödvändiga sysslorna har blivit utförda. Totalt har drygt 2000 arbetstimmar lagts ner, allt ideellt (Bilaga 3). Grovt räknat kostar skötseln av marker och byggnader ca en halv miljon per år.

Markvård

Under året odlades höstråg i den *Norra vången* och i den *Södra vången* odlades lin, potatis och korn. Linet används i den pedagogiska verksamheten och skördades för hand. Lin och potatis gav gott resultat, och rågen blev storväxt och sparades för halmtäckning av taket. Den *Västra vången* låg för tråda men fick insått bl a honungssört. I åkrarna finns dessutom en del sällsynta åkerogräs insådda, exempelvis klätt, råglösa och kalvnos.

I mars skördades stubbskott i den yta i mellersta delen av *stubbskottsängen* som stod i tur att avverkas. Ängen risades (fagades), dvs fallna löv och kvistar avlägsnades i månadsskiftet mars-april. Förslåtter av älggräs behövdes inte under året och slutlig lieslåtter utfördes i hela ängen i augusti. Höet gick mest till foder till arrendatorns kor, och en del komposterades. Ängen efterbetades under hösten med nötkreatur under ett par veckor.

Översilningsängen slogs under augusti månad och betades därefter. Sedan ängen togs i bruk år 1987 och fram till 2008 har utvecklingen av flora och produktion noterats. Ängskallra (*Rhinanthus minor*) är halvparasit på gräs. Den har ökat något de senaste åren och håller synbart tillbaka gräsproduktionen.

Av *utmarken* (betesmarken) utgörs drygt två hektar av naturbetesmark som aldrig varit uppodlad eller tillförts näring utifrån. Det gör att den har en rik och värdefull växt- och svampflora och fauna. Andra delar har varit uppodlade och mer eller mindre stallgödslade i gången tid, men har efter flera årtionden nu fått en vanlig ängsflora. Betsdriften sköts av granngården, Mats Andersson, och sker med nötkreatur. Betsdjuren släpps dock inte in i naturbetesmarkerna förrän mycket av örtblomningen passerat. Den torra sommaren 2023 tvingade fram bete även på den östra ängen, och betades hela hösten. Alla betesmarkerna kräver hela tiden röjning av slån och björnbär. Ängsvången strax norr om översilningsängen har också bränts, sedan använts för lieslåtter och slutligen efterbetats tillsammans med översilningsängen. Trots bete växer naturbetesmarkerna på flera ställen igen med slån och under senare år har björnbär blivit allt vanligare och kräver nerhuggning varje år. Stora områden har röjts under året och måste även i fortsättningen röjas årligen.

Delar av *flätgäreshägnaderna* som genom åren byggts på Hörjelgården har underhållits under året. Bitar med *slånbuskgäret* (*risagäret*) nära gården har förbättrats.

I *trädgården* har Tommy Nordgren fortsatt att ta tillvara fr a gammeldags perenner och för sjunde året i rad avgränsades och odlades en kålträdgård, inkluderande gammeldags morötter, bönor och ärter. Frömaterialen kom från NordGen och Runåbergs. Olika potatissorter har testats genom Nils-Erik xx. I trädgården finns också en *fjärilsträdgård* bestående av en liten avdelning med värdväxter för skånska dagfjärilar, samt en "nektarrestaurang" med ett urval för fjärilar lämpliga nektarväxter. Gången i denna del av trädgården inhägnas med ett lågt flätgäre. *Humlepälsbin* odlas, efter Naturvårdsverkets önskemål, i särskilda lerboningar i trädgården. Lergetingar har dock ökat och konkurrerar starkt med humlepälsbina om boplatserna i lerkakorna.

Byggnadsvård

Halmtaket på västra logen var i behov av ett skikt av halm ovanpå det nu liggande ganska tunna lagret halm. Detta arbete genomfördes till en tredjedel i juni månad 2023.

Byggnaderna har i övrigt underhållits genom kalkning av väggar och tjärning av trätytor.

Forskning

Vetenskapliga försök och dokumentation bedrevs fram till 2009 fortlöpande i markerna; inom vissa projekt med årligen återkommande fältarbeten och inom andra projekt med längre tidsintervall. Fortsatt uppföljning är helt beroende av projektmedel för desamma. Sådana har inte sökts under året. Exempel på forskningsprojekt av långsiktig karaktär som i framtiden borde revideras är:

1. Successionsstudier i en ädellövskogsyta lämnad åt fri utveckling (1980–2008)
2. Vegetations- och produktionsstudier i en återskapad stubbskottsäng (1982–2008)
3. Vegetations- och produktionsstudier i en återskapad översilningsäng (1987–2008)
4. Vegetationsdynamik i samband med röjning i en naturbetesmark (1995–2008)
5. Återskapande av biologisk mångfald i betesmark (2003–2008).

Det saknas sammanfattande publikationer kring dessa undersökningar och uppföljningar efter 2008 är därför önskvärda. Studier har genomförts avseende markernas och vattnens näringstillstånd, liksom mätningar av växtproduktion och näringsomsättning i stubbskottsäng och stengården. Resultaten från dessa arbeten redovisas i smärre rapporter som ligger tillgängliga på hemsidan. Så länge Ulf Lundwall levde gjordes publicering avseende framför allt insekter.

Pedagogisk verksamhet

Under 2023 har den pedagogiska verksamheten riktad till skolor varit mindre än 2022 och ett mindre antal besök har gjorts (Bilaga 4). Kurser avseende korsvirkesreparation och kalkning har genomförts. Genom Hjalmar Dahms filmning med hjälp av en vilt-kamera i naturbetesmarken, har sammanställts smärre filmer som speglar naturen och kulturen på Hörjelgården. Totalt finns på Youtube flera avsnitt som flitigt används vid den undervisning som ges idag vid skolor.

Vi har som vanligt öppnat gården och dess marker för grupper från universitet, högskolor och andra kurser (Bilaga 4). Även andra organisationer har dock anordnat läger och kurser på gården. Totalt har vi registrerat mer än 880 dagsbesök (Bilaga 2).

Målgrupper

Hörjelgården har under året haft närmre 400 besökare i den utomhuspedagogiska verksamheten, vilket är färre än tidigare. Tiden som eleverna tillbringat på gården kan beräknas till drygt 8000 timmar, en minskning jämfört med föregående år. Antalet guidade turer (bl.a. från högskolor och föreningar) har under 2023 varit färre än 2022.

Under 2023 kunde dock ett stort antal oregistrerade besökare ses, som utnyttjar Hörjelgårdens marker för vandring och även grillning vid våra grillplatser och övernattnings i vårt vindskydd. Boende i närheten kommer nästan dagligen till Hörjelgården för att rasta sig själva eller sina hundar, eller för att visa barn och barnbarn hur det såg ut på landet ”på farfars tid”.

Externa kontakter och samarbete

Hörjelgårdens Vänner

Vänföreningen, som bildades 2009, har spelat en viktig roll under året, även som ekonomisk buffert. Föreningen har bidragit med både pengar, material och arbetsinsatser till verksamheten. Medlemmarna har flitigt deltagit i praktiska arbetsdagar både ute i markerna och med skötseln av husen. Till ordförande i föreningen utsågs under 2021 Hjalmar Dahm, som är vise ordf. i Stiftelsen Hörjelgården.

Nätverk: Naturskoleföreningen

Hörjelgården är medlem i detta nätverk som är ett forum för landets ca 100 naturskolor, för utbyte av erfarenheter och fortbildning inom främst utomhuspedagogik.

Nätverk: SNOK (Sydsvenska Natur- Och Kulturgårdar)

På initiativ av Hörjelgårdens vänförening etablerades ett samarbete mellan flera sydsvenska natur- och kulturgårdar i syfte att sprida gemensam information och dela erfarenheter. Under 2023 genomfördes ett uppskjutet möte på Ire-gården i Blekinge. Det pågående arbetet med en gemensam SNOK-bok fortsätter genom engagemang av fr a Sven Jensén och förhoppning fanns om tryckning under 2023 men kommer ske under våren 2024.

Entomologiska sällskapet

Hörjelgården är en uppskattad lokal för insektsanalyser, men även under 2023 saknades det besök av Entomologiska Sällskapet i Lund..

Länsstyrelsen och Jordbruksverket

Länsstyrelsen har i samarbete med stiftelsen och vänföreningen genomfört två naturvårdskurser på Hörjelgården under 2023 (Pollineringskurs och Mosskurs). Länsstyrelsen tar i sin tidskrift "Smart Landsbygd" upp alla planerade kurser och skickar varje månad ut digital information även om övriga aktiviteter runt om i Skåne inklusive alla publika evenemang på Hörjel. Länsstyrelsen genomför också på uppdrag av Jordbruksverket besök, som underlag för de stöd som söks i SAM-ansökan för både Hörjelgården och Everöd 5:5.

Kontakt med massmedia

Den lokala pressen och främst Ystads Allehanda bevakar ofta aktiviteterna på Hörjelgården.

Evenemang och verksamhet riktad till allmänheten

Under 2023 genomfördes ett omfattande program med utomhusaktiviteter riktade till både allmänhet och föreningsmedlemmar. Besök och publika aktiviteter redovisas i Bilaga 2.

Övrigt

Hörjelgårdens hemsida, information mm

Hörjelgården har en välbesökt hemsida med information om Hörjelgårdens marker, forskningen, den pedagogiska verksamheten, publika arrangemang, artlistor m.m. Direktlänk till hemsidan: <http://skane.naturskyddsforeningen.se/horjelgarden/>. Hemsidan uppdateras kontinuerligt med hjälp av Caroline Gräntz på Naturskyddsföreningen. Vidare finns det en "grupp" på Facebook, *Hörjelgården*, som har 460 medlemmar. Hjalmar Dahm sköter denna. Via sidan kan vi snabbt nå ut till medlemmarna, kalla till olika arbetsdagar och informera om nyheter. Informationsfoldern, producerad av vänföreningen, utgör fortfarande ett bra redskap i marknadsföringen.

Skötselplan

Vänföreningens f.d. ordförande, Ulf Lundwall, utarbetade en detaljerad skötselplan under 2011 och denna revideras successivt. Den är ett viktigt styrdokument och kan laddas ner från hemsidan.

Filmer om Hörjelgården

På Youtube finns idag 18 små filmer av Hjalmar Dahm, som beskriver natur och verksamhet på gården.

Brandskyddsarbete

Brandgenomgångar med övernattande grupper är obligatorisk och en övernattningsledare utses varje gång som brandansvarig. Släckare och brandvarnare kontrolleras regelbundet.

Vatten och avloppsanläggning

Dricksvattnet kontrollerades genom analys av såväl mineraler som bakterier under 2023 och vattnet är godkänt, varför Hörjelgården uppfyller krav som ställs från kommunen.

Slutord

Under året 2023 har planerad verksamhet kunnat genomföras i stort sett enligt planerna. Markerna och husen har kunnat skötas genom främst ideella insatser (Bilaga 3), men igenväxning med taggiga buskar, träd och björnbär kräver faktiskt ännu större insatser. Besök av övernattande skolungdomar har minskat förmodligen av två skäl, dels pga minskade resurser på skolorna för bussresor och övernattnings, dels pga brist på erfarna lärare med kompetens att leda en utflykt med eleverna.

Verksamheten på Everöd 5:5 och dess mål

Bakgrund och målsättning

Everöd 5:5 ligger strax söder om Skånes Tranås och består av en 10 ha stor betesmark, främst naturbetesmark, på vilken Skånes Naturvårdsförbund enligt donationsönskemål försökte plantera med bok under 70-80-talen. Detta misslyckade dock och främst björkar och ett parti med ek kunde etableras. I ett fuktigare parti lät Naturskyddsföreningen gräva ett viltvatten, som blivit ett värdefullt inslag i området. Under björkarna var tanken att bok successivt skulle etableras med tiden.

Men sedan boksskogslagen tillkom på 90-talet, samtidigt som ängs- och naturbetesmarker blivit alltmer ovanliga, har målsättningen gått över i att försöka bibehålla så mycket som möjligt av den öppna naturbetesmarken. En första gallring av björkskogen genomfördes således 2017 och under 2021 avverkades merparten av björkarna och en del av ekarna. *En naturbetesmark med glest stående träd, med äldre framför allt ekar i kanterna, är nu målsättningen.*

Ett litet centralt parti där ett torp en gång verkar ha legat, kommer dock även i fortsättningen vara ett igenvuxet parti, som med viss röjning får sköta sig själv under betestryck. Detta gäller även den planterade och uppvuxna ekdungen i sydväst.

Arbetsinsatser

För att förbättra avrinningen från öster om liggande åkermark förbättrades under 2022 en gammal dränering från granntomten och ut mot den grävda dammen. Den har under 2023 kompletterats med fyllning av hålor.

En inhägnad P-plats har iordningställt i det nordöstra hörnet av marken.

Förhoppningen är också att etablera en naturstig ifrån P-platsen och runt hela naturbetesmarken.

Arrendeavtal

Området har hela tiden betats av nötkreatur genom arrendatorer. Sedan 2018 har arrendeavtal undertecknats med Ferrius Jordbruk AB (org.nr 556394-3215), som också underhåller stängslet.

Verksamhetsplan för 2024

Under 2024 anställs Hjalmar Dahm på deltid som en *natur- och kulturguide* för att ta hand om eventuella besökare. Den pedagogiska verksamheten förutsätts då kunna bedrivas året runt, och såväl styrelsemedlemmar som enstaka Hörjel-vänner har dessutom lovat att ställa upp om det skulle behövas. Bokningen sköts genom Hjalmar Dahm.

Flera *publika arbetsdagar*, totalt 20 stycken, har planerats i samarbete med vänföreningen för att engagera frivilliga krafter i skötseln av gården och dess marker. Röjningsbehoven är kontinuerliga och flera stengården är i behov av såväl renovering som röjning. Naturvårdsbränning kommer genomföras i den mån vädret tillåter. Flätgårderna utmed infarten kommer att restaureras successivt, liksom risgårderna.

Museijordbruket på de tre vångarna kommer fortsätta, men *råg och korn*, men också med ett parti *honungsört och klöver*, och en liten del *linodling* i samarbete med Edeli Leijerstam som testar linsorter lämpliga som spånadslin.

Högskolekurser i samverkan med Kristianstad Högskola samt *tre länsstyrelsekurser* är sökta under vårterminen i samarbete med vänföreningen. Länsstyrelsekurser söks under mars månad.

Under året kommer vi att arbeta vidare med *byggnaderna*, fr a med halmtaket som inte har blivit klart mer än till en tredjedel. Vi skall också underhålla de tjärade och vitmålade ytorna och vi hoppas kunna söka pengar för renovering av östra längan.

En *väggrind* vid infarten kommer att installeras. Den inköptes 2022 och ska gjutas fast när tillfälle ges. Nya stölder har vi inte kunnat notera under året.

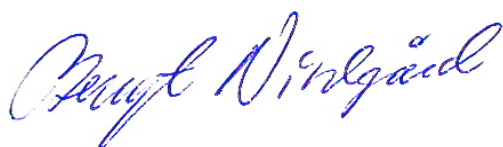
Inom samarbetsgruppen *Sydsvenska Natur- Och Kulturgårdar (SNOK)* har en diger dokumentation av gamla kulturgårdar i Skåne, Blekinge och Halland utförts av fr a Urban Emanuelsson, med Sven Jensén och Joachim Regnell som redaktörer. Pandemin och avbrott i skribenternas bidrag har orsakat kraftig fördröjning, men Sven hoppas att det ska tryckas en bok under våren 2024.

På Everöd 5:5 skall påläggning av grus på den inhägnade P-platsen göras. Under året planeras dessutom en vandringsled utläggas och information uppsättas.

Bilagor

- Bilaga 1. Ekonomisk årsredovisning 2023
- Bilaga 2. Aktiviteter som statistik 2023
- Bilaga 3. Ideellt arbetade timmar 2023
- Bilaga 4. Pedagogisk verksamhet 2023

Verksamhetsberättelsen för 2023 och Verksamhetsplanen för 2024 bekräftades av Stiftelsen Hörjelogårdens styrelse per capsulam den 26 mars 2024.

Bengt Nihlgård
Ordf. Stiftelsen Hörjelogårdens styrelse